

зовсім різні контексти дає змогу зобразити багатовимірність енциклопедичного тексту, в якому передусім відображено багатогранність особистостей його авторів. В. І. Акуленко цитує то класичних філософів і вчених, то твори художньої літератури й навіть опери, а часом дає слово учням і колегам В. Н. Денисова (іноді безіменним). Окремо привертає до себе увагу критика автором соціального контексту, у якому твориться енциклопедія: упослідження ролі вченого в Україні на тлі загального економічного занепаду, тенденція до ідеологізації гуманітарного знання та штучне нав'язування не завжди актуальних для нашої науки сучасних західних трендів. Утім, справжня наука продовжує здійснювати свою місію служіння завідомо недосяжній істині, яка вічно існує поза часом і простором.

Крізь всю працю єдиною магістраллю проглядається ідея неперервності та наступництва української академічної школи міжнародного права від В. М. Корецького і до наймолодшого покоління науковців Інституту, міст між якими прокладено професором, членом-кореспондентом Національної академії правових наук В. Н. Денисовим, енциклопедичні здобутки якого утверджують місце чину цієї школи у загальному цивілізаційному поступові та національному розвитку України.

Читаючи та перчитуючи етюди з чималими перервами, можна зробити висновок, що вони є не просто ще одним цікавим епізодом наукової біографії та бібліографії професора В. І. Акуленка, а й фундаментальним твором і цікавою пам'яткою для майбутніх поколінь юристів.

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

КОМІСІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА ПРИ ПРЕЗИДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ У 2020 РОЦІ

Відповідно до Плану заходів на 2019–2023 рр. з реалізації Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 рр. відновлено діяльність Комісії історії українського права (далі – Комісія).

Постановою Президії НАН України від 18.12.2019 р. № 334 «Про затвердження положень про окремі дорадчі консультативні органи при Президії НАН України» затверджено положення про Комісію.

Постановою Президії НАН України від 04.12.2019 р. № 303 «Про затвердження складу дорадчих консультативних органів при Президії НАН України» затверджено оновлений персональний склад Комісії (Ю. С. Шемшученко – голова комісії, О. В. Скрипнюк – перший заступник голови комісії, І. Б. Усенко та О. Н. Ярмиш – заступники голови комісії, А. Ю. Іванова – вчений секретар комісії). До оновленого складу увійшли провідні фахівці з історії права з усієї України – представники всіх регіонів та провідних наукових та науково-педагогічних закладів. Науково-організаційне забезпечення діяльності Комісії покладається на дирекцію та відділ історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Розпорядженням Президії НАН України від 30.11.2020 р. № 592 «Про діяльність наукових рад, комітетів і комісій при Президії НАН України» передбачено, що діяльність Комісії аналізує Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України.

Фактична діяльність Комісії розпочалася трохи раніше – 10 листопада 2019 р. в рамках Осінньої сесії Міжнародної асоціації істориків права, що проходила 7–10 листопада 2019 р. в м. Глухів*, відбулося її перше відкрите засідання. Інформаційну доповідь про розгортання діяльності Комісії зробив академік НАПрН України О. В. Скрипнюк.

25 лютого 2020 р. відбулося прилюдне засідання Комісії разом з Київським осередком Міжнародної асоціації істориків права з метою обговорення концепції систематизації пам'яток українського права та здійснення багатотомного видання «Скарбниця пам'яток українського права», затвердженої розпорядженням Голови Верховної Ради України № 350 від 23 жовтня 2019 р. та оприлюдненої в газеті «Голос України» від 13 листопада 2019 р. Засідання проходило під спільним головуванням Ю. С. Шемшученка та І. Б. Усенка.

На урочистому відкритті заходу голова Комісії академік Ю. С. Шемшученко привітав учасників засідання, що приїхали з усієї України, та висловив побажання плідної праці. Голова Комісії нагадав про історичний досвід діяльності комісії по виучуванню українського та західноруського права, створеної при соціально-економічному відділі ВУАН 1919 р. та очолюваної спочатку академіком Ф. В. Тарановським, а згодом – одним із натхненників і організаторів ВУАН – академіком М. П. Василенком, чие 150-ліття нещодавно відзначила Академія.

Майже тоді ж, у 1928 р. і саме в академічних колах вперше пролунала ідея систематичного видання джерел з історії українського права. Академік М. Є. Слабченко запропонував ВУАН проект видання «Corpus juris ukrainensis» у 16-ти томах, що передбачав повне зібрання відповідних джерел. Відтоді до наукового обігу введено чимало нових джерел, виявлено невідомі тоді пам'ятки права, зрештою процес правотворення є перманентним та не зупинявся і у ХХ столітті. Отже, на початок ХХІ століття корпус джерел суттєво збільшився.

Академік Ю. С. Шемшученко зауважив, що реалізація таких масштабних проектів, як правило, обмежена фінансовим чинником, можливість зробити їх нечасто випадає. Тим відповідальніша місія лежить на видавцеві та на редколегії, і тим більшою є необхідність зробити все на належному науково-методологічному рівні. Адже концептуальних питань існує чимало, що зумовлено як сучасним рівнем розвитку історико-правової науки, так і особливостями конкретних історичних умов формування та розвитку українського права як такого. Голова Комісії відзначив потужний науковий потенціал інституту та великий досвід підготовки якісних видань археографічного характеру із ґрунтовним науково-довідковим апаратом, що б могло стати у нагоді в разі залучення наших висококваліфікованих співробітників до здійснення цього значущого проекту.

Аналогічні питання порушив у своєму вітальному слові і Президент Міжнародної асоціації істориків права член-кореспондент Національної академії правових наук О. Н. Ярмиш. Такий проект, у силу його значущості, є дуже відповідальним, потребує всебічного попереднього обговорення і на концептуальному рівні, і щодо наповнення окремих томів (до речі, сама кількість томів

* Докладніше див.: Іванова А. Ю. Міжнародна асоціація істориків права: осіння сесія 2019. Правова держава. Випуск 31. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2020. С. 600-602.

може змінитися), – зазначив професор. Слід, зокрема, дійти спільної думки щодо визначення самого поняття «українське право». Якщо ми хочемо охопити понад тисячолітній період, нам так чи інакше доведеться визначитися з критеріями «українськості» стосовно різних епох (складним буде це питання щодо радянської доби). Президент МАП висловив думку, що запропонований у публікації в «Голосі України» перелік нормативних правових актів потребує перегляду. Зокрема, не можуть бути представлені в «Скарбниці» акти відверто антиукраїнського спрямування. Для розв'язання цього питання О. Н. Ярмиш запропонував паралельно видати збірник під умовною назвою «Антиукраїнське право» та висловив готовність взятися за цю непросту справу.

Далі заслухали відповідального секретаря проекту О.В.Середу, яка прокоментувала наявні матеріали та пояснила, яким чином співвідноситься опис проекту із переліком джерел права, опублікованому в «Голосі України» та у презентованому учасникам обговорення буклеті. Вона підкреслила, що первісний перелік підготовлений за два місяці роботи заінтересованими особами для відповіді на питання редакції: «чи є нам що систематизувати?». Цей перелік складений на підставі лише доступних анотованих фондів електронних архівів без урахування фондів багатьох провідних архівних установ. Проте він дав можливість редакції зрозуміти потенціал систематизації, визначити орієнтовну схему, з'ясувати необхідність включення пам'яток періоду перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського як українських пам'яток тощо.

Заступник голови Комісії та перший віце-президент МАП, завідувач відділу історико-правових досліджень інституту професор І.Б. Усенко зауважив, що сама ідея видання вже неодноразово обговорювалась і важливість його ні в кого не викликає сумнівів, а тому доцільно зупинитися лише на конкретних пропозиціях та зауваженнях до тих концептуальних положень, які викладені в тексті розпорядження Голови Верховної Ради України № 350 від 23 жовтня 2019 р. та інтерв'ю голови редакційної ради проекту Руслана Стефанчука.

По-перше, запропонована назва проекту зі словом «скарбниця» має певну позитивну конотацію, а отже передбачає включення лише «позитивних» з позиції еволюції українського права та держави документів. Навряд чи в такому сенсі до скарбів українського права можна віднести акти співпраці з німецьким окупаційним режимом (наприклад, сумної слави «Акт відновлення державності» 1941-го року).

По-друге, історично не зовсім коректно прив'язувати проект до сумнівного ювілею «1000-річчя вокняжіння Ярослава Мудрого», який вперше посів київський стіл ще 1015 року. До речі, некоректним видається і часто вживаний вираз «тисячолітня традиція українського державотворення», який походить від Декларації про державний суверенітет України, але у тексті Конституції України був уточнений на «багатовікову історію українського державотворення».

По-третє, не варто починати хронологію правової спадщини від доби Київської Русі (від IX ст.), нехтуючи пам'ятками права скіфо-античної доби, зокрема славетною Присягою громадянина Херсонесу. Загалом немає єдиного критерію періодизації і майже кожна позиція запропонованої хронології не витримує критики. «Забутими» виявилися цілі пласти нашої історії. Хронологічний поділ, запропонований для обговорення, містить забагато залишків минулих парадигм, що зрештою створює викривлене бачення загальних процесів еволюції українського права та державності. Це, зокрема, стосується розділу «Українська

національна революція», в основі якого покладено застарілу традицію поділу на різні «напівлегальні утворення» (Центральна Рада, Гетьманат та Директорія), яка не враховує сучасних наукових історико-юридичних підходів, що репрезентують цей період як існування єдиної української держави з різними політичними урядами.

Доповідач навів низку прикладів на підтвердження висловлених тез.

Професор окремо зауважив, що нині склад авторського колективу – це на 80 відсотків не юристи, а історики. Ми дуже шанобливо ставимось до наших колег, дехто з істориків суспільства є членами нашої комісії, це історики, так би мовити, з юридичним мисленням, але лише історичного підходу для реалізації такого проекту замало. Маємо чимало прикладів хороших археографічних видань, підготовлених істориками, які є суто археографічними, але не історико-правовими через відсутність достатньої юридичної складової, а отже, є хорошим джерелознавчим ресурсом для історика, але не для юриста.

Окрім того, політично коректно виходити з позиції, що український народ – це громадяни України всіх національностей. Тому корпус джерел українського права має включати пам'ятки права кримськотатарського народу, євреїв тощо.

Надважливим для складання корпусу є питання щодо автентичності джерел. Цілком очевидно, що наразі стоїть питання інвентаризації джерел права не в сенсі їх фізичної наявності – з цим все більш менш зрозуміло, а в сенсі їх автентичності та оригінальності. Питання фальсифікації джерел права всім відомі, особливо це стосується джерел та пам'яток середньовічного права до XV століття, що дійшли до нас в різних формах.

Учасники засідання заслухали надіслані письмові пропозиції професорів Львівського університету імені Івана Франка Б. Й. Тищика та І. Й. Бойка. Вчені наголосили на важливості концептуально дослідити і висвітлити маловідомі теми з історії українського права, окремі джерела українського права тощо та обґрунтувати, що Україна має власну багатовікову історію державотворення, а також багату скарбницю пам'яток українського права, у яких зафіксовано ідею державності та закріплено право українців мати власну державу.

Також професори вважають необхідним розробити і затвердити єдину національну доктрину становлення і розвитку українського права. На їхню думку, важливо показати, яку роль відіграло право в історії української державності, а також те, що українське право було своєрідним провідником державності. Розкрити особливу роль українського звичаєвого права, яке зберігало, підтримувало та розвивало ідеали державності. Адже, завдячуючи звичаєвому праву в періоди відсутності української держави було збережено пам'ять про власну державність. Ідея української державності існувала в думках, культурі, праві, пам'яті народу, яка передавалася від покоління до покоління. Завдяки збереженню в українському народі ідеї державності, українська держава робила спроби відродитися у 1649, 1917–1918, 1941 роках та відродилася 1991 року.

У своєму виступі науковий співробітник інституту Є. В. Ромінський підкреслив важливість підготовки видання корпусу правових пам'яток з історії України і водночас відзначив неоднозначність підходів авторів проекту у частині включення конкретних історичних текстів до числа належних до друку пам'яток. Особливо наочно ця проблема постала у розділах проекту, які мають представити середньовічні пам'ятки. Фактично автори пішли сучасними вельми популярними підходами щодо територіального та сутнісного окреслення

пам'яток, недостатньо враховуючи конкретно-історичні умови, як у частині територіальній, так і хронологічній, і археографічній. Через це потенційно унікальний комплексний академічний корпус пам'яток з історії права, так потрібний історикам та історикам права не лише України, перетворюється на довільну вибірку передруків окремих відомих історичних текстів, а сам проект з академічного видання більше на популяризаторське.

У своєму виступі О. В. Сокальська зазначила, що стосовно окремих пам'яток права у переліку важко визначити їх обсяг, зокрема для «книги-пам'ятки» – привілеї міст, акти Люблінської унії, прохання Волинської та Київської землі на Вальні сейми (так, останні присутні у конституціях кожного вального сейму). Також постає питання, чи є потреба у повторній публікації пам'яток права, які ґрунтовно досліджено та опубліковано з відповідними коментарями та поясненнями. Як, наприклад, *Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. НАН України/упоряд. К. А. Вислобоков; відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко. Київ, 1997. 547 с.* Повторна публікації тексту пам'ятки в іншому джерелі викличе певні питання з точки зору академічної доброчесності та авторського права.

Науковеця висловила думку, що створення електронного ресурсу «Скарбниця пам'яток українського права», на якому б розміщувалися окремі пам'ятки, з вільним доступом до нього є найбільш слушною ідеєю. Створення такого ресурсу матиме загальнонаціональне значення і підвищувало б престиж України на міжнародному рівні. Такий ресурс навряд чи доцільно розташовувати на платформі журналу «Право України», скоріше це має бути окремий сайт. Але і тут постає питання авторських прав на переклади та тексти, що там будуть розміщені.

Присутні заслухали думки та рекомендації інших знаних науковців. Більшість вчених привітали ідею загального видання корпусу джерел історії українського права, але висловилося щодо необхідності подальшого фахового юридичного обговорення концепції проекту, потреби широкої наукової дискусії щодо його наповнення та структури.

Цей захід став важливою подією для всієї історико-правової спільноти та викликав широкий резонанс. Стенограма засідання розміщена на сайті Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, а докладна інформація про засідання – у фахових наукових виданнях та на Інтернет-ресурсі Міжнародної асоціації істориків права (фаховій групі в соціальній мережі «Фейсбук»).

Пандемія Covid-19 та запроваджений в Україні карантин обмежили можливість проведення очних наукових форумів. Водночас адаптація до нового дистанційного формату та використання можливостей новітніх технологій, зокрема ZOOM-конференцій, відкриває додаткові можливості. Сьогодні за сприяння комісії відбуваються щомісячні наукові заходи Міжнародної асоціації істориків права.

У 2021 р. Комісія передбачає оновлення складу Комісії і уточнення відповідно до нормативів української мови її назви, проведення ряду наукових форумів разом з Міжнародною асоціацією істориків права, здійснення підготовчої роботи для започаткування продовжуваних видань Комісії.